

УДК 339.9(55)
 JEL: O10; O20; O53
 DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-4-26-33>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ ПРОФІЛЬ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

©2022 ПАНОВА І. О., ЖЕВАГО О. К.

УДК 339.9(55)
 JEL: O10; O20; O53

Панова І. О., Жеваго О. К. Соціально-економічний і політичний профіль Ісламської Республіки Іран

Наразі питання поновлення ядерної угоди залишається ключовим фактором розрядки та перезавантаження відносин Ісламської Республіки Іран із країнами Заходу. Успішність переговорів може стабілізувати регіон Близького Сходу та привести до поновлення тісної економічної співпраці Ірану з міжнародними акторами. Разом із тим, знаходження влади на даний час у руках консервативних кіл іранської еліти, а також наявність значної частини прихильників жорсткої лінії у владних колах передусім США та Ізраїлю заважають швидко досягати позитивних результатів у рамках перемовин. Ірано-українські відносини, попри значну перспективність, наразі є де-факто замороженими через значну кількість несприятливих факторів. Крім того, важливим є врахування того факту, що на сьогодні існує значне переплетіння геополітичних процесів на міжнародній арені, тому можемо констатувати, що майбутнє відносин Ісламської Республіки Іран з Україною лежить у площині вирішення двох дотичних кейсів, а саме: російсько-української війни та іранської ядерної угоди. Доля вирішення обох ситуацій лежить на міжнародному співтоваристві, інтереси якого тісно переплетені. Розвиток ірано-українських відносин можливий та є стратегічно важливим для формування зони економічної, політичної та військової безпеки в Європі, Кавказі та на Близькому Сході не лише сьогодні, а й для майбутнього усього світу. З огляду на це іранський напрям української зовнішньої політики потребує перезавантаження та комплексного підходу вже зараз. Об'єктом дослідження статті було обрано зовнішню політику Ісламської Республіки Іран. Метою статті є дослідження соціально-економічного та політичного профілю Ісламської Республіки Іран. У результаті зроблено висновок, що Іран ефективно використовує всі наявні можливості для просування власних інтересів. Значні природні та людські ресурси надають можливість стабілізації та зростання економіки попри зовнішньо- та внутрішньополітичні перешкоди. Використання асиметричних засобів дає можливість вдало протистояти переважаючій силі численних регіональних супротивників, а «м'яка політика» надає необхідні для цього людські та фінансові ресурси.

Ключові слова: співробітництво, економіка, Ісламська Республіка Іран, міжнародні економічні відносини, зовнішня політика.

Рис.: 1. **Бібл.:** 20.

Панова Ірина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iryna.panova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1975-5644>

Жеваго Олександр Костянтинович – студент, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: zhevago.alex@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3927-903X>

UDC 339.9(55)
 JEL: O10; O20; O53

Panova I. O., Zhevago O. K. The Socioeconomic and Political Profile of the Islamic Republic of Iran

Currently, the issue of renewing the nuclear deal remains a key factor in the détente and reset of relations between the Islamic Republic of Iran and Western countries. The success of the talks could stabilize the Middle East region and lead to the resumption of Iran's close economic cooperation with international actors. At the same time, the public power, which is currently in the hands of conservative circles of the Iranian elite, and the presence of a significant part of hardliners in government circles of the United States and Israel prevent the rapid achieving of positive results via negotiations. Iran-Ukraine relations, despite considerable prospects, are currently de facto frozen due to a significant number of adverse factors. In addition, taking into account the important fact that today there is a significant intertwining of geopolitical processes in the international arena, one can state that the future of relations between the Islamic Republic of Iran and Ukraine lies in the solution of two tangential cases, namely: the Russian-Ukrainian war and the Iranian nuclear deal. The resolving of both situations lies with the international community, whose interests are closely intertwined. The development of Iran-Ukraine relations is possible and is strategically important for the formation of a zone of economic, political and military security in Europe, the Caucasus and the Middle East not only at present, but also for the future of the whole world. Given this, the Iranian direction of Ukrainian foreign policy needs a reset and an integrated approach even now. The object of the study of the article is the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. The article is aimed at studying the socioeconomic and political profile of the Islamic Republic of Iran. As a result, it is concluded that Iran effectively uses all available opportunities to advance its own interests. Significant natural and human resources provide an opportunity to stabilize the economy and ensure its growth despite external and domestic political obstacles. The use of asymmetrical means allows to successfully resist the superior force of numerous regional opponents, while the «soft policy» provides the necessary human and financial resources.

Keywords: cooperation, economy, Islamic Republic of Iran, international economic relations, foreign policy.

Fig.: 1. **Bibl.:** 20.

Panova Iryna O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Tourism and Country Studies, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iryna.panova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1975-5644>

Zhevago Oleksandr K. – Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: zhevago.alex@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3927-903X>

На сьогодні Ісламська Республіка Іран (ІРІ) є важливим актором не лише серед держав Близького Сходу, а й на світовій арені в цілому. Країна має низку чинників, які сприяють її можливості дотримання власного зовнішньополітичного вектора, зокрема: сприятливе географічне розташування, геополітичний потенціал, природні ресурси тощо. Актуальність статті обумовлена недостатнім висвітленням соціально-економічного та політичного профілю ІРІ у вітчизняній і зарубіжній літературі. А це, своєю чергою, гальмує можливість розширення світових ринків, зниження цінової політики в певних галузях, спільної роботи в дослідженні космосу, а також можливість контролювати Республіку з боку світових лідерів. Адже, незважаючи на низку накладених санкцій, країна продовжує займатися розвитком ядерної програми, що ставить увесь світ під загрозу.

Багато науковців у своїх роботах приділили увагу вивченню проблематиці ролі та місця ІРІ у світовому господарстві та світовій політиці. Зокрема, можна виділити таких учених, як Аббас С., Альдосарі Н., Брукерс П., Джахангаїз М., Довгань В., Кацман К., Кіяниця В., Константинова В., Лемсон Дж., Льюїс Дж., Узун Е., Рим Х., Стеклер Дж., Табатабай А., Узун Є., Фатхолла-Неджад М., Хаджепур Б., Ярмоленко В. та інших.

Метою роботи є дослідження соціально-економічного та політичного профілю Ісламської Республіки Іран як геополітичного актора в сучасному світі.

У своїй праці "The Axis of resistance": the role of religion in Iranian Foreign Policy («Вісь опору»: роль релігії у зовнішній політиці Ірану) вчений Е. Узун (E. Uzun) проаналізував зовнішню політику ІРІ починаючи з 1979 і до 2018 року [17]. Робота виділяється серед інших тим, що автор систематизував усі площини зовнішньої політики держави за обраний період, а також проаналізував політику регіонального рівня.

Стаття Н. Альдосарі (N. Aldosari) "Foreign Policy from Khatami to Ahmadinejad: There is One Foreign Policy in Iran, which is Khamenei's Foreign Policy" («Зовнішня політика від Хатамі до Ахмадінежада: в Ірані існує одна зовнішня політика, яка є зовнішньою політикою Хаменеї») [2] характеризує чинники, які впливають на рішення зовнішньої політики держави. Науковець вказує на систему «велейат-е факіх» двох полюсів прийняття рішень. А саме: релігійного (великий лідер) і демократичного (президент), тим самим пояснює взаємовідносини між двома точками влади, коли при владі були М. Хатамі (1997–2005) та М. Ахмадінежад (2005–2013).

Зауважимо, що низка факторів зумовлюють геополітичні позиції Ірану та його здатність ефективно проводити як регіональну, так і глобальну політику. Серед них можна виділити політичний, соціально-економічний, демографічний, військовий, технологічний, дипломатичний тощо. Політична модель Ісламської республіки включає в себе дихотомію релігійних

і демократичних інститутів. Обидві гілки влади беруть участь у формуванні зовнішньої політики. Основними органами, що відповідають за зовнішню політику Ісламської Республіки Іран, є верховний лідер, президент, Рада вартових, міністр закордонних справ, Рада національної безпеки та Меджліс [2, р. 50].

Незважаючи на те, що президент та його канцелярія є основним органом, який працює над зовнішньою політикою з 1989 р., проте верховний лідер є особою, яка остаточно затверджує зовнішню політику. Таким чином, релігійні інститути, представлені верховним лідером, переважають над демократичними інститутами у формуванні зовнішньої політики Ірану. Разом із тим у виробленні зовнішньої політики ІРІ прослідковується постійна конкуренція між інститутом верховного лідера й інститутом президентства. Прикладом розподілу компетенцій між двома центрами тяжіння є той факт, що питання регіональної політики на Близькому Сході переважно сконцентровані в руках Корпусу вартових ісламської революції, які є провідником ідей верховного лідера, у той час як відносини із зовнішнім світом є прерогативою президента та уряду [17, р. 174].

Серед політичної еліти існують дві основні групи, що відображують два варіанти зовнішньої політики – консерватори та прагматики (чи реформісти). Консервативні кола виступають за збереження ідентичності ісламської революції та ісламських цінностей, вони спрямовані на налагодження відносин з ісламськими країнами й обмеження контактів зі США та Заходом. Прагматики та реформісти, своєю чергою, виступають за захист національних інтересів держави шляхом більш тісного включення Ірану в міжнародні політичні й економічні відносини, у тому числі з країнами Заходу та Сполученими Штатами. Незважаючи на конкуренцію ідеологічного та прагматично підходів, обидві групи непохитні в основоположних принципах режиму, а саме: у збереженні незалежності, рівності на міжнародній арені та посиленні ролі Ірану в міжнародних відносинах [2, р. 51].

Дані принципи також закріплені в Конституції Ісламської республіки. Так, згідно зі ст. 152 Конституції зовнішня політика Ісламської Республіки базується на повній відмові від вирішення міждержавних протиріч військовим шляхом, а також на засадах незалежності в усіх сферах і територіальній цілісності. Задекларовано права всіх мусульман на мирне співіснування з державами, що не мають ворожих намірів по відношенню до Ірану. У ст. 153 Конституції відмічена заборона укладання нерівноправних міждержавних угод. Варто відмітити, що разом із тезою підтримки «пригнічених» народів у Конституції закріплено принцип невтручання у внутрішні справи інших держав [3].

Економіка Ірану має широку та розгалужену структуру. Країна має значний ресурсний потенціал

і вигідне географічне положення, однак страждає від міжнародних санкцій і внутрішньополітичних (адміністративних) проблем.

Іран має значні поклади нафти (4 місце у світі) та природного газу (2 місце у світі), що є основним активом країни, однак останніми роками розвитку набуває видобуток міді, цинку, вугілля, залізної руди й інших корисних копалин, значні поклади яких також належать Ірану. За підрахунками експертів, Іран має 38 млрд т підтверджених запасів мінералів і металів, а також потенційні 57 млрд т недосліджених запасів. Усе це виводить країну у топ-15 країн світу за гірничо-видобувним потенціалом. Однак при цьому гірничо-видобувний сектор забезпечив лише 1% ВВП у 2018 р. [12, р. 13].

Важливим фактором розвитку для Ірану також є його людські ресурси. Країну населяють 86 млн осіб [5], при цьому за останні два десятиліття країна досягла значних обсягів у ІАР, який у 2017 р. становив 0,799, що відповідає високим показникам. Наявність значної частки молодого населення з вищою освітою надає значний потенціал для подальшого розвитку як економіки, так і в цілому держави [12, р. 14].

Окремим позитивним фактором варто виділити вдале географічне положення. Так, Іран з'єднує два ключових енергетичних вузла у світі: Перську затоку та Каспійський басейн. До того ж, Іран є природним перехрестям міжнародних шляхів, що поєднують Захід і Схід, Північ і Південь. Межування з великою кількістю держав зміцнює позиції країни як транзитного хабу. Крім цього, вигідне положення Ірану як ключового пункту геополітичної ініціативи «Один пояс – один шлях» є фактором зацікавленості для КНР [12, р. 15].

Всесвітній банк описує економіку Ірану як таку, «що характеризується вуглеводним сектором, сільським господарством, сектором послуг, а також помітною присутністю держави у сфері виробництва та фінансових послуг» [7].

Енергетичний сектор продовжує залишатися основою економіки, однак не є основним джерелом ВВП, завдяки діям (субсидіям) держави відбулося розширення вітчизняного виробника та зростання несировинного експорту. На рівні з енергоносіями значну частку ВВП складає сфера послуг, промисловість, будівництво та сільське господарство.

Важливою особливістю економічної структури Ірану є домінування держави у господарській сфері. При цьому варто відзначити, що значна частка державного сектора контролюється не урядом, а прямо чи опосередковано Канцелярією Верховного лідера – через численні релігійні та пов'язані із силовими структурами установи, а також напівдержавні фонди (боньяди) [12, р. 19].

Розвиток економіки Ірану тісно пов'язаний з політичною динамікою, а саме: із зовнішньополі-

тичним становищем Ірану. Міжнародні санкції продовжують значно впливати та коригувати економіку країни. Відновлення санкцій США у 2018 р. у рамках політики «максимального тиску» адміністрації Д. Трампа призвело до зниження торговельної активності Ірану та курсу національної валюти – ріала. При цьому реалізувати вигоду через дешеву національну валюту в експортних операціях завадили санкції, а знецінення ріала призвело до подорожчання імпорту, який для Ірану є досить важливим і складається з широкої номенклатури товарів – від ліків до високоточного промислового обладнання. Поглиблення санкцій призвело до подальшої девальвації ріала, що продемонструвало значну залежність курсу валюти від геополітичних подій [4]. Разом із тим, постійний тиск та обмеження призвели до формування гнучкої системи, яка здатна реагувати та пристосовуватися в умовах кризи.

Наразі економіка Ірану повільно виходить із десятирічної стагнації, що була спричинена двома періодами економічних санкцій, циклічно низькими цінами на нафту та пандемією COVID-19. Відновлення в нафтовому та обслуговуючому секторі за 2021/22 рр. привело до зростання економіки на 4–5 % у рік [7]. Відповідно до звіту Міжнародного валютного фонду у 2021 р. ІРІ посіла 20 місце у світі за величиною ВВП, який складає 1,436 трлн дол. США [10]. Динаміку зростання ВВП Ірану за останні 10 років можна прослідкувати на рис. 1.

Санкції та корупційність призвели до розвитку в Ірані широкого «тіньового ринку». За оцінками експертів, близько 36,5% економічної діяльності в Ірані припадає на тіньовий сектор. Такий стан речей негативно позначається на загальному розвитку держави. Ще одним негативним фактором у економіці є невдала внутрішня політика держави, що проявилася у стагнації, коли на фоні зниження ВВП одночасно відбувається збільшення грошової маси в економіці та інфляція.

Економічна політика Ісламської Республіки Іран складалася під впливом революційних подій, соціально-економічних факторів і необхідності відповіді на зовнішній тиск. Прагматики концентруються та спробах впровадження елементів ринкової економіки, а консерватори налаштовані на проведення популістської політики.

За часів реформістської адміністрації Х. Рухані були спроби відійти від популістського напрямку попереднього президента, що не вдалося через його законодавче закріплення. Спроби залучення іноземних інвестицій та сприяння приватному сектору в результаті були зруйновані відновленням санкцій США у 2018 р. Шостий п'ятирічний план (2017–2022) зосередився на розвитку стійкої економіки, напрямку на створення наукомісткої економіки та реформах державних підприємств і фінансового сектора [12, р. 17].

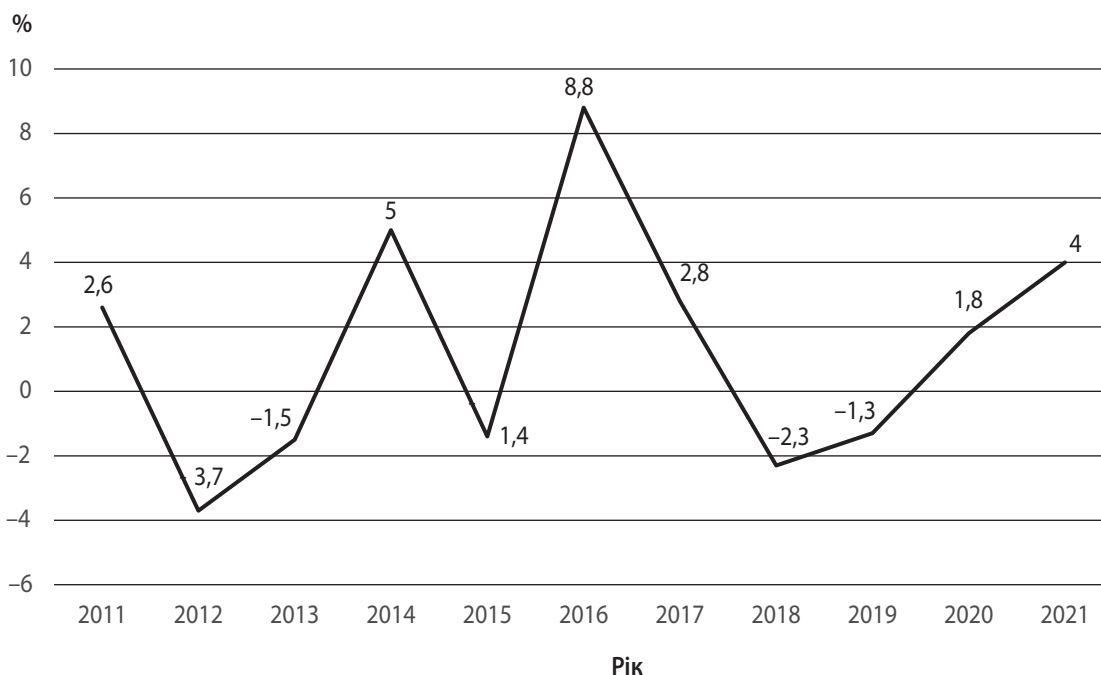

Рис. 1. Динаміка зростання ВВП ІРІ у 2011–2021 рр., %

Джерело: складено за [8; 9].

Просування у відповідь на санкції США концепції «стійкої економіки» та «економіки спротиву» посилює негативні тенденції. Нарощування внутрішнього потенціалу залишається переважаючим підходом, однак успішна реалізація розширення можливостей вітчизняної промисловості вимагає комплексу економічних, юридичних і структурних реформ, які не спостерігаються в поточному політичному дискурсі в Ірані.

Адміністрація президента Раїсі, що прийшла до влади у 2021 р., зосередилася на протилежних до політики попередньої адміністрації положеннях. Хоча Раїсі не відмовляється від перемовин щодо нової ядерної угоди, однак він не пов'язує долю економіки з вирішенням цього політичного питання. Навпаки, Іран зосередився на так званій «економіці спротиву», що передбачає нарощування внутрішнього потенціалу та збільшення обсягів торгівлі з регіональними сусідами – Росією та КНР. Так, першою закордонною поїздкою Раїсі став візит на саміт ШОС у Душанбе у вересні 2021 р. На цьому саміті було оголошено про початок процесу приєднання Ірану до організації. Це збігається із загальною концепцією «повороту на Схід» [14].

Очікується, що Раїсі буде проводити більш популістську політику, дещо схожу на політику Ахмадінежада, що включає в себе широкі заходи щодо субсидування населення. До того ж, у рамках «економіки спротиву» може спостерігатися зменшення темпів розвитку приватного сектора та відсутність просувань у питанні відкритості країни до іноземних інвестицій (якщо ядерну угоду вдасться укласти).

Ірану не вдалося наростити продажі нафти до заявленого рівня у 2,3 млн барелів у день через санкційний тиск. Однак обсяг ненафтової торгівлі у 2021 р. збільшився порівняно з попереднім «ковідним» роком. Так, з березня по листопад 2021 р. обсяг торгівлі досягнув 63,1 млрд дол. США. Основними партнерами по торгівлі залишаються КНР, ОАЕ, Ірак, Туреччина. При цьому важливими партнерами по імпорту є Індія, Німеччина та Італія.

А оля нової ядерної угоди залишається визначальним фактором щодо подальшого розвитку іранської економіки. Зрив переговорів був би серйозним викликом для уряду. Йому потрібно було б знайти спосіб стимулювати зростання, стримувати інфляцію та створювати робочі місця, борючись із невизначеним економічним недоліком. Щоб залишитися на плаву, уряд схилився б до ідеології економіки опору. Але стійкість цієї стратегії під питанням. Погіршення економіки загрожує посиленням вуличних протестів і нестабільністю [14].

Для просування своїх інтересів на регіональному рівні Іран використовує дещо обмежений, однак здатний знівелювати відставання у традиційних методах впливу набір інструментів та політики. Він включає:

- ✦ мережу проіранських проксі-сил, що діють у різних куточках регіону та здатні наносити удари по силах США та їх партнерів;
- ✦ використання широкого арсеналу балістичних і крилатих ракет, БПЛА для нанесення ударів по регіональних супротивникам, їх інф-

- раструктурі (передусім нафтопереробній) та морському транспорту в Ормузькій протоці;
- ✦ прямі атаки КВІР на війська, об'єкти, інтереси та партнерів США (збиття БПЛА, обстріли американських баз, морські атаки та захоплення суден тощо);
- ✦ використання інструментів «м'якої сили» за для поширення впливу в регіоні та вербування нових членів до проіранських формувань;
- ✦ кібератаки;
- ✦ розробка ядерної програми [16].

Іран активно використовує «м'яку силу» за для просування свого впливу в регіоні. Одним із ключових напрямів у цьому питанні є освіта, що представлена мережею міжнародних університетів, таких як Міжнародний університет Аль-Мустафа чи Ісламський університет Азад. Діяльність університетів як усередині, так і за межами Ірану дає змогу просувати ісламську політичну ідеологію та формувати численні кадри для проіранських організацій по всьому світу, особливо на Близькому Сході [15, р. 6–8]. ІРІ також активно інвестує в будівництво шкіл, наприклад у Лівані після війни Хезболли з Ізраїлем у 2006 р. було збудовано понад 100 шкіл [1, с. 122].

Важливим фактором просування ідеології хомейнізму та формування позитивного іміджу Ірану є благодійні фонди. «Комітет допомоги імама Хомейні» та «Всесвітня асамблея Ахлуд Бейт» є найбільшими іранськими благодійними організаціями, що спрямовують свою діяльність на знедолені прошарки населення, формуючи систему патронажу та лояльних груп на Близькому Сході [15, с. 11].

Медіа-імперія Ірану включає в себе численні теле- та радіоканали, а також вебсайти, що направлені на просування ісламської ідеології й антизахідного дискурсу на іноземну аудиторію і виступають важливим інструментом пропаганди [15, с. 15]

У контексті «м'якої сили» Ірану на Близькому Сході також можна відмітити гуманітарну допомогу, прикладом чого є нещодавнє повідомлення щодо готовності надати муку та паливо Лівану, який зазнає кризи (в тому числі через відсутність поставок зерна з України внаслідок збройної агресії РФ) [18].

Позиціонування Іраном себе як провідної шіїтської держави надає широкі можливості впливати на єдиновірців по всьому світу. Проявом цього (ключовим елементом) є транснаціональні релігійні мережі, сформовані передусім завдяки дипломатичним і культурним зв'язкам [19].

Важливим фактором міцності Ірану є його збройні сили, завдання яких полягають у стримуванні регіональних супротивників та забезпеченні впливу Ірану в Перській затоці та на Близькому Сході.

За оцінками експертів, оборонний бюджет сягає 2,3% ВВП країни, а саме – 24,6 млрд дол. США станом на 2021 р. [5; 20].

Станом на 2019 р. загальна чисельність військових формувань ІРІ складала 610 тис. осіб при резерві в понад 1 млн осіб. Власне військові сили ІРІ складаються зі Збройних сил (Артеш) і Корпусу вартових ісламської революції (КВІР). Артеш – це класичні збройні сили, основне завдання яких – забезпечення територіальної цілісності й оборонних можливостей країни. На КВІР же покладено функції захисту ісламського режиму як від внутрішніх, так і від зовнішніх загроз. Корпус має власні сухопутні, військово-повітряні, військово-морські й аерокосмічні сили. Складовою частиною КВІР є також спеціальний загін «Аль-Кудс», який є важливим зовнішньополітичним інструментом Ірану та відповідає за мережу проіранських проксі-сил у регіоні [6]. КВІР займає сильні позиції в іранській економіці завдяки широкій мережі благодійних фондів та афілійованих компаній, більшість з яких належать стратегічним сферам виробництва. Таким чином Корпус має можливість залучати кошти, окрім офіційного фінансування, яке станом на 2021 р. становило 34% від загального оборонного бюджету, також з тінювих бюджетів [20]. Усе це дає широкі можливості за для проведення спецоперацій за кордоном і просування впливу Ірану на Близькому Сході.

Враховуючи той факт, що Іран має досить застарілі зразки основних видів озброєння, які не можуть забезпечити високий рівень воєнного потенціалу, Тегеран зосередився на нетрадиційних засобах, таких як ядерна та космічна програми, новітні технології кібервійни та розгалужена мережа проксі-сил у регіоні. Разом із тим активного розвитку набуло асиметричне використання звичайних видів озброєнь, таких як балістичні та крилаті ракети, БПЛА, ракетні катера та малі підводні човни [3].

Що стосується розвитку програм балістичних та крилатих ракет, то слід відмітити значні успіхи ІРІ у цій сфері. Широке найменування ракетних комплексів різної дальності значно посилює військову міць і геополітичні можливості країни Ірану [3]. Станом на 2020 р. ІРІ, за підрахунками експертів, мала від 2500 до 3000 ракет з радіусом дії від 300 до 1500 км, що дозволяє уражати цілі в Іраку, Сирії, Ізраїлі та країнах Перської затоки.

Розповсюдження крилатих ракет серед проіранських проксі-сил у регіоні Близького Сходу в рамках «осі спротиву» надає можливості збільшення діапазону використання цього нетрадиційного інструменту війни та несе загрозу для інтересів США та їх союзників у регіоні. Географічна поширеність дозволяє використовувати дешеві системи ближнього радіусу дії для ураження важкодоступних цілей поза радіусом дії з території Ірану. Подібна тактика дозволяє Ірану випробовувати нові ракетні системи, завдавати непрямі удари по супротивнику, а також є засобом регіонального стримування [3].

Іран використовує удари ракетами та БПЛА як для суто військових цілей, як, наприклад, у боротьбі проти ІДІЛ у 2017 р., так і для стримування своїх опонентів у регіоні, будь то саудівські нафтові промисли (2019 р.) чи бази США в Іраку (2020 р.) [3].

Як зазначив у квітні 2021 р. Командувач Центральним командуванням ЗС США К. Маккензі щодо використання іранськими силами БПЛА, «США вперше з часів Корейської війни діє без повної переваги у повітрі», що свідчить про ефективність технічного обладнання та методів використання [18].

З 2003 р. космічна програма Ірану неухильно розвивалася – від обмеженої ініціативи щодо запуску дослідницьких супутників до більш амбітного проекту щодо розширення можливостей космічної розвідки та випробування військових ракет. Програма, яка все ще перебуває в зародковому стані, пройшла три етапи: дослідження та розробки за сприяння Росії, що розпочалися наприкінці 1990-х років; запуски супутників для цивільних досліджень, починаючи з 2009 р.; військова програма, оприлюднена у 2020 р. [7].

Іран неодноразово заявляв, що космічна програма призначена для розвитку науки, комунікаційних можливостей і досліджень навколишнього середовища. Космічна програма Ірану розвивається двома гілками: власне державною програмою та програмою КВІР. Взаємодія між двома проектами характеризується від суперництва до тісної взаємодії.

Кроки, що були зроблені новою адміністрацією Е. Раїсі, можуть свідчити, що Іран буде проводити активні спроби досягти прогресу у своїй космічній програмі. Якщо іранці зможуть подолати ті труднощі, з якими вони стикнулися останніми роками в космічній програмі, то Іран має всі шанси стати передовою космічною державою в регіоні [13]. Спроби окремих держав протистояти комічним розробкам Ісламської Республіки на підставі їх подвійного значення не зможуть значною мірою загальмувати процес. Отже, найближчими роками ми зможемо спостерігати збільшення запусків і стрімкий розвиток космічних ракетних технологій Ірану.

Ядерна програма Ірану бере свій початок ще за шахських часів, коли було налагоджено співпрацю із західними країнами (передусім США) у сфері «мирного атому». Новий ісламський режим після стабілізації свого становища не відкинув ідею продовження розробки ядерної енергетики та зброї, яка б могла стати засобом стримування численних ворогів Тегерану в регіоні та недопущення повторення подій ірано-іракської війни. Співпраця у цьому напрямку була налагоджена з РФ і КНР, проте виявлення ядерної програми у 2002 р. призвело до накладання міжнародних санкцій на ІРІ. Особливого розвитку програма набула за президентства М. Ахмадінежада поряд із його воювничою риторикою. Програма неодноразово призупинялася внаслідок переговорів в обмін на посла-

блення санкцій. Так, у 2015 р. у Відні між Групою 5+1 (постійні члени РБ ООН та ЄС) та ІРІ було підписано Спільний всеосяжний план дій (СВПД), за яким з Ірану знімалася частина міжнародних санкцій в обмін на розвиток ядерних технологій виключно в мирному руслі під наглядом МАГАТЕ. Цей крок значно покращив становище Ірану, надавши змогу економічного розвитку країни та посилення позицій реформаторських кіл у владі (так, президент Х. Роухані зміг обертатися повторно). Однак вихід Сполучених Штатів за каденції Д. Трампа з ядерної угоди у 2018 р. і відновлення вторинних санкцій призвело до згортання багатоочікуваного співробітництва Ірану передусім із західними країнами та посилив прибічників радикальних методів серед іранських еліт. Поступовий відхід Ірану від своїх зобов'язань щодо виповнення ядерної угоди та прихід до влади у США демократа Дж. Байдена зумовили відновлення переговорів між США та ІРІ за посередництва ЄС у Відні. Однак переговорний процес було затягнуто широким колом протиріч, що встигли накопичитися між країнами, та взаємною недовірою. Таким чином, переговори не увінчалися успіхом, а влітку 2021 р. у Ірані до влади прийшов прибічник консервативної лінії – Е. Раїсі. Й хоча переговорний процес продовжився та триває й нині, за оцінками експертів, він має мало шансів на успіх через наявність як у США, так і в Ірані кіл, яким не вигідна нормалізація відносин [11, с. 8–9].

ВИСНОВКИ

З вищезазначеного можна дійти висновку, що наразі потенційна ядерна зброя, а ще більше – ядерна угода є фактором впливу й отримання Тегераном зовнішньополітичних дивідендів. Загалом, Іран ефективно використовує всі наявні можливості для просування власних інтересів. Значні природні та людські ресурси надають можливість стабілізації та зростання економіки попри зовнішньополітичні та внутрішньополітичні перешкоди. Використання асиметричних засобів дає можливість вдало протистояти переважаючій силі численних регіональних супротивників, а «м'яка політика» надає необхідні для цього людські та фінансові ресурси. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Abbas S. Q., Jahangaiz M. Iran's Foreign Policy towards Lebanon: Success Story of Synergy between Hard and Soft Power. *Journal of Research in Social Sciences*. 2020. Vol. 8. No. 2. P. 116–134. URL: <https://www.numl.edu.pk/journals/subjects/1602166999JRSS-8.pdf>
2. Aldosari N. Foreign Policy from Khatami to Ahmadinejad: There is One Foreign Policy in Iran, which is Khamenei's Foreign Policy. *World Journal of Social Science Research*. 2015. Vol. 2. No. 1. P. 47–72. DOI: 10.22158/wjsr.v2n1p47
3. Brookers P. Iran's Extensive Cruise missile Program Requires U. S. Action / Center for National Defense.

2020. URL: <https://www.heritage.org/sites/default/files/2020-01/BG3460.pdf>
4. Fathollah-Nejad M. The Geopolitical Roots of Iran's Economic Crisis / Carnegie. 2020. URL: <https://carnegieendowment.org/sada/83350>
 5. Iran. The World Factbook / CIA. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iran/>
 6. Iran military power. Ensuring Regime Survival and Securing Regional Dominance / Defense Intelligence Agency. 2019. URL: https://www.dia.mil/Portals/110/Images/News/Military_Powers_Publications/Iran_Military_Power_LR.pdf
 7. Iran, Saudi Arabia hold fifth round of talks in Baghdad / Aljazeera. April 23, 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/23/iran-and-saudi-arabia-hold-stalled-5th-round-of-talks-in-baghdad>
 8. World Economic Outlook: War Sets Back the Global Recovery / International Monetary Fund. 2022. URL: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2022/April/English/text.ashx>
 9. Iran GDP – Gross Domestic Product / Country Economy. 2021. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/iran>
 10. Iran becomes world's 20th largest economy despite U. S. Sanctions / Tehran Times. May 8, 2022. URL: <https://www.tehrantimes.com/news/472356/Iran-becomes-world-s-20th-largest-economy-despite-U-S-sanctions>
 11. Katzman K. Iran's Foreign and Defense Polices. 2021. URL: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>
 12. Khajehpour B. Anatomy of the Iranian Economy / The Swedish Institute of International Affairs. 2020. URL: <https://www.ui.se/globalassets/butiken/ui-paper/2020/ui-paper-no-6-2020.pdf>
 13. Lamson J., Lewis J. Iranian president Raisi's renewed emphasis on space is likely to create new tensions / War on the Rocks. 2021. URL: <https://warontherocks.com/2021/12/iranian-president-raisi-renewed-emphasis-on-space-is-likely-to-create-new-tensions/>
 14. Rome H. Iran in 2021: The Economy. The Iran Primer. 15.12.2021. URL: <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/dec/15/iran-2021-economy>
 15. Steckler J. How Iran exports its ideology / United against nuclear Iran. 2022. URL: https://www.united-againstnucleariran.com/sites/default/files/expansion/Iran%27s%20Ideological%20Expansion%20Final%20Report_05162022_JC_JMB_CMJ_JC_clean.pdf
 16. Tabatabai A. M. Escalation with Iran. Outcomes and Implications for U. S. Interests and Regional Stability / RAND Corporation. 2020. URL: <https://www.rand.org/pubs/testimonies/CT522.html>
 17. Uzun E. "The Axis of resistance": the role of religion in Iranian Foreign Policy : PhD Dissertation. Sabanci University, 2018. 360 p. URL: https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/36771/1/10209664_EzgiUzun.pdf
 18. Everstine B. W. U. S. Forces Operating 'Without Complete Air Superiority' Due to Small, Armed Drones. Air Force Magazine. April 20, 2021. URL: <https://www.airforcemag.com/u-s-forces-operating-without-complete-air-superiority-due-to-small-armed-drones/>
 19. Wastnidge E. Religion and geopolitics in Iranian foreign policy / The Foreign Policy Centre. 2018. URL: <https://fpc.org.uk/religion-and-geopolitics-in-iranian-foreign-policy/>
 20. World military expenditure passes \$2 trillion for first time / Stockholm International Peace Research Institute. April 25, 2022. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-military-expenditure-passes-2-trillion-first-time>

REFERENCES

- Abbas, S. Q., and Jahangaiz, M. "Iran`s Foreign Policy towards Lebanon: Success Story of Synergy between Hard and Soft Power". *Journal of Research in Social Sciences*, vol. 8, no. 2 (2020): 116–134. <https://www.numl.edu.pk/journals/subjects/1602166999JRSS-8.pdf>
- Aldosari, N. "Foreign Policy from Khatami to Ahmadinejad There is One Foreign Policy in Iran, which is Khomeini's Foreign Policy". *World Journal of Social Science Research*, vol. 2, no. 1 (2015): 47-72. DOI: 10.22158/wjssr.v2n1p47
- Brookers, P. "Iran`s Extensive Cruise missile Program Requires U. S. Action". *Center for National Defense*. 2020. <https://www.heritage.org/sites/default/files/2020-01/BG3460.pdf>
- Everstine, B. W. "U. S. Forces Operating 'Without Complete Air Superiority' Due to Small, Armed Drones". *Air Force Magazine*. April 20, 2021. <https://www.airforcemag.com/u-s-forces-operating-without-complete-air-superiority-due-to-small-armed-drones/>
- Fathollah-Nejad, M. "The Geopolitical Roots of Iran's Economic Crisis". *Carnegie*. 2020. <https://carnegieendowment.org/sada/83350>
- "Iran becomes world's 20th largest economy despite U. S. Sanctions". *Tehran Times*. May 8, 2022. <https://www.tehrantimes.com/news/472356/Iran-becomes-world-s-20th-largest-economy-despite-U-S-sanctions>
- "Iran GDP – Gross Domestic Product". *Country Economy*. 2021. <https://countryeconomy.com/gdp/iran>
- "Iran military power. Ensuring Regime Survival and Securing Regional Dominance". *Defense Intelligence Agency*. 2019. https://www.dia.mil/Portals/110/Images/News/Military_Powers_Publications/Iran_Military_Power_LR.pdf
- "Iran, Saudi Arabia hold fifth round of talks in Baghdad". *Aljazeera*. April 23, 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/23/iran-and-saudi-arabia-hold-stalled-5th-round-of-talks-in-baghdad>
- "Iran. The World Factbook". *CIA*. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iran/>
- Katzman, K. "Iran's Foreign and Defense Polices. 2021". <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>
- Khajehpour, B. "Anatomy of the Iranian Economy". *The Swedish Institute of International Affairs*. 2020. <https://www.ui.se/globalassets/butiken/ui-paper/2020/ui-paper-no-6-2020.pdf>
- Lamson, J., and Lewis, J. "Iranian president Raisi's renewed emphasis on space is likely to create new tensions". *War on the Rocks*. 2021. <https://warontherocks.com/2021/12/iranian-president-raisi-renewed-emphasis-on-space-is-likely-to-create-new-tensions/>
- Rome, H. "Iran in 2021: The Economy". *The Iran Primer*. December 15, 2021. <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/dec/15/iran-2021-economy>
- Steckler, J. "How Iran exports its ideology". *United against nuclear Iran*. 2022. <https://www.unitedagain>

stnucleariran.com/sites/default/files/expansion/Iran%27s%20Ideological%20Expansion%20Final%20Report_05162022_JC_JMB_CMJ_JC_clean.pdf

Tabatabai, A. M. "Escalation with Iran. Outcomes and Implications for U. S. Interests and Regional Stability". *RAND Corporation*. 2020. <https://www.rand.org/pubs/testimonies/CT522.html>

Uzun, E. "The Axis of resistance": the role of religion in Iranian Foreign Policy : PhD Dissertation". *Subanci University*, 2018. https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/36771/1/10209664_EzgiUzun.pdf

"World Economic Outlook: War Sets Back the Global Recovery". *International Monetary Fund*. 2022. <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2022/April/English/text.ashx>

"World military expenditure passes \$2 trillion for first time". *Stockholm International Peace Research Institute*. April 25, 2022. <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-military-expenditure-passes-2-trillion-first-time>

Wastnidge, E. "Religion and geopolitics in Iranian foreign policy". *The Foreign Policy Centre*. 2018. <https://fpc.org.uk/religion-and-geopolitics-in-iranian-foreign-policy/>